

11. Буряк О. В. Становлення і розвиток судових установ в Україні (історичний аспект) / О. В. Буряк // Вісник господарського судочинства. – 2010. – № 1. – С. 154–159.
12. Свод губернских учреждений // Свод законов Российской империи : Полный текст всех 16-ти томов, согласованный с последними продолжениями, постановлениями, изданными в порядке ст. 87 Зак. Осн., и позднейшими узаконениями : в 5 кн. / сост. Н. П. Балканов, С. С. Войт и В. Э. Герценберг ; под ред. и с примеч. И. Д. Мордухай-Болтовского. – Изд. неофиц. – Петроград : Деятель. – Кн. 1, т. 2. – 1912. – С. 1–150.
13. Змерзлий Б. В. Сирітські суди в Таврійській губернії: історія і перспективи вивчення (кінець XVIII – початок XX ст.) / Б. В. Змерзлий // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2011. – Т. 24 (63), № 2. – С. 23–27.
14. Бережний С. Д. Основні риси судової системи на Поділлі в XVI – першій половині XIX ст. / С. Д. Бережний // Вісник Верховного суду України. – 2007. – № 12 (88). – С. 41–45.
15. Милуков П. Очерки по истории русской культуры [Электронный ресурс] / П. Милуков. – СПб. : Тип. И. Н. Скороходова. – Ч. 3 : Национализм и общественное мнение. Вып. 2. – 1903. – С. 183–423. – Нумерация страниц части сквозная. – Режим доступа: <http://www.runivers.ru/lib/book3111/9787/>.
16. Каменский А. Элиты Российской империи и механизм административного управления / Александр Каменский // Российская империя в сравнительной перспективе : сб. ст. / сост. М. Баталина, А. Миллер. – М. : Новое изд-во, 2004. – С. 115–139. – (Новые границы).
17. О присоединении к России от Польши некоторых Областей, и об учреждении из оных Губерний: Минской, Изяславской и Брацлавской : Именной манифест, данный Сенату 23 апр. 1793 г. // ПСЗ-1. – Т. 23. – № 17.112. – С. 417–419.
18. Нольде А. Очерки по истории кодификации местных гражданских законов при графе Сперанском / Арнольд Нольде. – СПб. : Сенат. тип., 1906. – 319 с.
19. Манифест правящего должность Генерал-Губернатора Минского, Изяславского и Брацлавского Тутолмина. О присяге жителей сих губерний на верность подданства // ПСЗ-1. – Т. 23. – № 17.332. – С. 699.
20. Шевчук А. Російське бачення судової системи на Правобережній Україні наприкінці XVIII ст. / Андрій Шевчук // Матеріали V Волинської міжнародної історико-краєзнавчої конференції, 9–10 листоп. 2012 р. : зб. наук. пр. / Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка / [редкол.: П. Ю. Саух та ін.]. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – С. 132–135.
21. Історія держави і права України : підручник : у 2 т. Т. 1 / за ред. В. Тація, І. Рогожина, В. Гончаренка. – Київ : Ін Юре, 2003. – 656 с.

Надійшла до редколегії 04.02.2016

ИЛЬИН О. В. СУДЕБНАЯ СИСТЕМА НА УКРАИНСКИХ ЗЕМЛЯХ В СОСТАВЕ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ В 1781–1796 ГГ.

На основании анализа нормативно-правовых актов и историко-правовой литературы разных лет сделана попытка исследовать эволюцию судоустройства на украинских землях Российской империи в конце XVIII ст.

Ключевые слова: украинские земли, Российская империя, судоустройство, гражданское судопроизводство, сословная судебная система.

ILYIN O. V. JUDICIAL SYSTEM ON UKRAINIAN LANDS WITHIN RUSSIAN EMPIRE IN 1781–1796

Judicial system in Ukraine in the end of the XVIII century was formed on the basis of the decree by the empress Catherine II «Establishment about Provinces» dated from 1775. Created judicial system was built on the class principle: there was the court for every state. The rights for the nobility were underlined by this document and guaranteed. There was characteristic collective nature for the courts. Formally, a legislator dissociated a court from administration. Development of the judicial system of Russian Empire in 1782–1796 is characterized by considerable changes that happened both in an organizational and structural aspect and in principles of organization of rule-making. Disregarding that a number of judicial instances was already liquidated just before beginning of this period, the system in the whole remained difficult and had numerous shortcomings that created obstacles for its work. Very difficult legislation, far of judicial instances, and also the issue of skilled character played an important role. The process of incorporation of Ukrainian judicial system was accelerated in Russia, although the elements of Ukrainian judicial system continued to exist. By the beginning of the XIX century the judicial system of Ukraine still remained not compatible.

Keywords: Ukrainian lands, Russian Empire, judicial system, civil rule-making, class judicial system.

УДК 342.1(477)

А. В. НАДУТИЙ,*ад'юнкт Харківського національного університету внутрішніх справ*

ТЕРИТОРІАЛЬНА ЄДНІСТЬ, ЦІЛІСНІСТЬ І НЕДОТОРКАННІСТЬ: ДО ПИТАННЯ ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

Досліджено поняття та сутність територіальної цілісності. Відзначено, що це поняття зустрічається в таких аспектах: як сутнісна політико-просторова ознака суверенної території держави; як принцип міжнародного права; як принцип територіального устрою; як об'єкт національної безпеки України. Зроблено висновок, що поняття територіальної цілісності можна розглядати у вузькому й широкому сенсі. У вузькому сенсі територіальна цілісність – це характеристика території України щодо відповідності просторових параметрів (єдність, неподільність, автономність) в межах визначених кордонів. У широкому сенсі означає її недоторканність, неподільність, єдність як просторову, так і політичну в межах державних кордонів.

Ключові слова: *територіальна цілісність, територіальна недоторканність, принцип територіальної цілісності, принцип територіальної недоторканності, принцип територіальної цілісності та єдності, конституційний принцип цілісності та недоторканності.*

Nadutyi, A.V. (2016), "Territorial unity, integrity and inviolability: to the issue about correlation of the concepts" ["Terytorialna yednist, tsilisnist i nedotorkannist: do pytannia pro spivvidnoshennia poniat"], *Pravo i Bezpeka*, No. 1, pp. 29–34.

Постановка проблеми. Суверенітет і територіальна цілісність мають ключове значення для існування будь-якої держави, оскільки становлять основу, без якої вона не може функціонувати. Їх гарантування та забезпечення є одними з основних завдань у галузі забезпечення національної безпеки будь-якої держави [1, с. 7]. Цілісність і недоторканність території будь-якої держави виступають її визначальними юридичними характеристиками і потребують належних гарантій та особливого правового захисту [2, с. 223].

З огляду на політичні та соціальні виклики сьогодення актуальність цієї проблеми для української держави невинно зростає. Відповідно до ст. 3 Закону України «Про основи національної безпеки України» територіальна цілісність і недоторканність є об'єктами національної безпеки [3, ст. 3], однак визначення поняття «територіальна цілісність» законодавець не надає.

Стан дослідження. Комплексним дослідженням проблеми територіальної цілісності та недоторканності займалися такі вчені, як М. О. Баймуратов, Л. І. Волова, В. А. Карташкін, Т. Л. Сироїд, В. П. Федоров та ін. Окремі аспекти цієї проблеми вивчали також Л. Дюгі (1859–1928) та вчені-конституціоналісти Ю. Г. Барабаш, О. О. Гречко, М. І. Марчук, В. Ф. Погорілко, Ю. М. Годика, В. Л. Федоренко та ін.

Метою цієї статті є з'ясування поняття й сутності територіальної цілісності як невід'ємної ознаки території будь-якої держави.

Виклад основного матеріалу. Важливе значення для надання визначення та розкриття

сутності поняття «територіальна цілісність» мають наукові здобутки вчених-міжнародників щодо тлумачення принципу територіальної цілісності держави як одного з основоположних принципів міжнародного права. Однак, на нашу думку, слід враховувати, що цей принцип врегульовує переважно міжнародний аспект нашої проблематики, він направлений на забезпечення стабільності в міжнародних відносинах. Сутністю принципу територіальної цілісності, який одержав своє закріплення в Статуті ООН у 1945 р., є захист території держави від будь-яких посягань. Статут ООН заборонив загрозу силою або її застосування проти територіальної цілісності (недоторканності) та політичної незалежності будь-якої держави [1, с. 7].

Щодо змісту розглядуваного принципу, то відповідно до норм міжнародного права виділяють такі покладені на держави зобов'язання: поважати територіальну цілісність кожної держави; стримуватися від будь-яких не сумісних із цілями й принципами Статуту ООН дій, направлених проти територіальної цілісності, політичної незалежності або єдності будь-якої держави-учасниці; утримання від перетворення одна одної в об'єкт воєнної окупації або об'єкт придбання з допомогою сили чи загрози силою [4, с. 37]. З огляду на вказані зобов'язання можна зробити декілька висновків. Територіальна цілісність є якісною характеристикою території будь-якої суверенної держави, а точніше сутнісною характеристикою суверенної території. Л. Дюгі зазначав, що виключна

належність території одній колективності є необхідною для існування держави саме тому, що інакше колективність не змогла б володіти політичною владою. Інакше кажучи, виключність території є умовою політичної влади, умовою існування самої держави [5, с. 131]. На думку вченого, з указаних положень випливає висновок про нероздільність території держави. Територія становить елемент самої «особистості держави» та є нероздільною, як і ця особистість [5, с. 132]. Наявність власної території є невід'ємною ознакою державності, а неподільність і цілісність – сутнісними характеристиками території суверенної держави. Принцип цілісності державної території направлений на забезпечення нероздільності конститутивного елемента держави – території.

Існування народів і держав неможливо без їх суверенітету. У конституціях усіх держав закріплено, що джерелом суверенітету є народ, а інструментом його реалізації – держава [1, с. 7]. Прагнення народу України до права на самовизначення було реалізоване в Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р., у Акті проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. та в Конституції України від 28 червня 1996 р. Тим самим було юридично закріплено територіальне верховенство української держави в межах кордонів, що склалися історично на той момент. Можливість українського народу вільно й самостійно визначати власну суверенну волю в межах державної території можна розглядати як одну з основних гарантій існування України як суверенної, унітарної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави [6, с. 12].

Щодо ст. 132 Конституції України, то вчені-конституціоналісти вбачають сутність принципу єдності та цілісності території в тому, що вона становить єдине ціле, а складові частини характеризуються внутрішньою єдністю в межах державного кордону України, і чинними на ній є тільки закони України [7, с. 468; 8, с. 298]. Таким чином, єдність і цілісність державної території означає, що складові частини держави перебувають у нерозривному взаємозв'язку, визначаються внутрішньою єдністю [6, с. 12]. Семантично єдність означає згуртованість, цілісність, неподільність, спільність чого-небудь, поєднання в одному цілому, щільність, нерозривність зв'язку, а цілісність – стан внутрішньої єдності певного об'єкта чи предмета, його відносну автономність, незалежність від навколишнього середовища [9, с. 361].

Однією з гарантій територіальної цілісності державної території як суверенної виступає

конституційно визначений порядок ухвалення рішень з питань державної території. Цю гарантію слід розуміти в сенсі сутності територіальної цілісності держави як суверенної території. Положення ст. 73 Конституції України впливає саме із сутності суверенітету Українського народу: «Виключно всеукраїнським референдумом вирішується питання про зміну території України». Зі змісту вказаної статті випливає єдиний можливий конституційний порядок зміни території України, застосування якого не порушує і не може порушити територіальну цілісність суверенної території держави, тому що є формою реалізації суверенної волі Українського народу. Йдеться про можливі зміни території законним конституційним шляхом, що здійснюється народом України як єдиним джерелом влади. Нашу позицію підтверджують висновки, зроблені М. А. Рубашенком. Він доводить, що словосполучення «дії ... на порушення порядку, встановленого Конституцією України» у ст. 110 Кримінального кодексу України слід розуміти як учинення дій, спрямованих на зміну території України, на порушення порядку, встановленого ч. 3 ст. 5 та ст. 73 Конституції, тобто без згоди Українського народу, вираженої на всеукраїнському референдумі (без проведення такого референдуму або шляхом фальсифікації його результатів) [10, с. 6].

О. О. Гречко, в свою чергу, стверджує, що конституційна сутність єдності та цілісності території полягає в тому, що територія належить Українському народові й не може передаватися іншим державам. Учений пояснює це тим, що передача території у власність іноземних держав змінює правовий режим державної території України, порушує цілісність території як об'єкта права власності Українського народу, оскільки іноземна держава, привласнивши частину державної території, набуває на неї територіальне верховенство, а здійснення права власності на таку територію захищається системою як міжнародного, так і внутрішнього права [6, с. 13, 14]. Також передбачений Конституцією України порядок зміни території держави унеможлиблює наділення територіальної громади правом вирішувати таке питання, оскільки це буде грубим порушенням Конституції України.

Відповідно до суті заборон, що передбачені нормами міжнародного права, порушенням принципу територіальної цілісності визнається також посягання на політичну незалежність або єдність. На думку юриста-міжнародника О. В. Буткевич, принцип непорушності території

включає в себе територіальну й особисту юрисдикцію, а також передбачає заборону спроб сецесії та зміни існуючих кордонів [11, с. 256, 259]. В. П. Федоров теж звертає увагу на політичний аспект територіальної цілісності. Так, на його думку, державну цілісність Російської Федерації характеризують територіальна цілісність і політична цілісність або політична (державна) єдність країни. Федеральний устрій Росії ґрунтується на її державній цілісності, єдності системи державної влади, розмежуванні предмета відання та повноважень між органами державної влади суб'єктів Федерації, рівноправності та самовизначенні народів у країні (ст. 5 Конституції Російської Федерації) [1, с. 7].

Отже, територіальна цілісність як сутність суверенної території передбачає як територіальну, так і політичну цілісність, які є нерозривними поняттями. Очевидний політико-правовий характер територіальної цілісності кожної держави впливає з політико-правового характеру самої держави. Належність території певній державі означає юридичну її компетенцію в межах своїх кордонів. Отже, територіальна цілісність включає в себе два взаємозалежні елементи: 1) територіальну або просторову цілісність; 2) по-друге, політичну цілісність.

Однак доречно також навести позицію М. О. Баймуратова, який відзначає, що зміст принципу територіальної цілісності держави виходить за межі згаданих заборон. На його думку, мова йде про будь-які дії проти територіальної цілісності або недоторканності. Наприклад, транзит будь-яких транспортних засобів через іноземну територію без дозволу територіального суверена є порушенням не тільки недоторканності кордонів, але й недоторканності державної території, оскільки саме вона використовується для транзиту. Всі природні ресурси є складовими компонентами території держави, тобто якщо недоторканна територія в цілому, недоторканні також її компоненти (природні ресурси в їх природному вигляді). Тому їх видобуток іноземними особами або державами без дозволу територіального суверена також є порушенням територіальної недоторканності [12, с. 96]. При цьому порушується й ігнорується політична воля держави, територіальна цілісність і недоторканність.

Цілком обґрунтованою є також позиція О. О. Гречко про те, що принцип єдності та цілісності державної території забезпечують непорушність і стабільність права Українського народу на землю, її надра й природні ресурси в межах існуючих кордонів і не дозволяють будь-яких посягань на територію з боку інших

суб'єктів міжнародного права, а також забороняють сепаратистські дії, спрямовані на внутрішній поділ території держави чи відокремлення частини території або її адміністративно-територіальних одиниць всупереч національним інтересам Українського народу як власника території [6, с. 14]. Отже, дані вчених прямо чи опосередковано вказують саме на політичну сутність територіальної цілісності.

Крім того, для з'ясування сутності територіальної цілісності необхідно встановити, яким чином співвідносяться поняття «територіальна цілісність» і «територіальна недоторканність». Так, згідно з юридичним словником принцип територіальної недоторканності – це принцип визнання цілісності території держави й недоторканності її кордонів [13, с. 68]. На думку О. О. Гречко, з таким визначенням важко погодитися, оскільки цілісність і недоторканність не є синонімами: цілісність означає внутрішню єдність, а недоторканність передбачає гарантованість від зовнішніх зазіхань [6, с. 13]. Т. С. Цимбрівський вбачає істотний недолік запропонованої дефініції через відсутність розмежування понять «територіальна цілісність» і «територіальна недоторканність» [13, с. 68]. У свою чергу, професор М. О. Баймуратов територіальну недоторканність розглядає ширше, розповсюджуючи дію цього принципу міжнародного права і на державну територію включно з її складовими частинами (надрами тощо).

На думку деяких учених, цілісність і недоторканність державної території – це дві складові, які хоча й взаємопов'язані, однак не тотожні елементи одного принципу. Перший включає в себе зобов'язання не допускати найбільш грубих порушень: анексії, окупації, розчленування території держави або народу; другий зобов'язує державу втримуватися від будь-яких дій, у тому числі й непрямих посягань на територію й кордони інших держав [14, с. 31]. М. О. Баймуратов також зазначає, що сама назва цього принципу остаточно не встановлена: можна зустріти згадки як територіальної цілісності, так і територіальної недоторканності [12, с. 95]. Ґрунтовне дослідження цього питання здійснено Т. С. Цимбрівським, який наводить два підходи в теорії міжнародного права щодо розмежування понять «територіальна цілісність» і «територіальна недоторканність» [13, с. 68]. Відповідно до першого підходу територіальна недоторканність охоплює не лише випадки «розчленування» території, а й інші види посягань на територію, зокрема військову інтервенцію або тимчасову окупацію. На цій підставі обґрунтовується ідея, що структурно

територіальна недоторканність включає в себе територіальну цілісність, а відтак є ширшою від неї [13, с. 68].

Можна погодитися з позицією М. А. Рубашенка, який по-суті відстоює позиції першого підходу, що посягання на цілісність території України тим самим завжди є посяганням і на її недоторканність, однак не кожне посягання на недоторканність заподіює (чи здатне заподіяти) шкоду цілісності. Безумовно, відповідно до Конституції України є неприпустимим будь-яке посягання на територію України, а також насильницьке розділення, відокремлення чи захоплення усєї або частини її території. Територіальну цілісність і територіальну недоторканність пропонується також розглядати як характеристики стану території України як соціальної цінності. Цілісність характеризує стан території України з точки зору її просторових параметрів (єдність та неподільність), а недоторканність – стан того самого об'єкта з точки зору зовнішніх умов, у яких повноцінно (повною мірою) виявляється соціальна цінність цього об'єкта. Таким чином, поняття недоторканності території України є більш широким, ніж поняття цілісності території України [2, с. 224, 225]. При порушенні недоторканності порушується або створюється загроза порушення територіальної цілісності.

Прихильники другого підходу в теорії міжнародного права розширено тлумачать територіальну цілісність, визнаючи територіальну недоторканність її частиною. При цьому зовнішній аспект поняття територіальної цілісності передбачає непорушність кордонів і недоторканність території, а внутрішній – невідчужуваність території держави, недопустимість її розчленування. На думку Т. С. Цимбрівського, такий підхід, на відміну від попереднього, передбачає застосування більш послідовного та раціонального способу визначення співвідношення понять «територіальна цілісність» і «територіальна недоторканність» [13, с. 69].

Таким чином, територіальна цілісність і територіальна недоторканність – це споріднені, взаємодоповнюючі поняття, що відрізняються за рахунок юридичного змісту. Неподільність території, з одного боку, складає оптимальний критерій диференціації зазначених понять, з іншого – спеціальну ознаку принципу територіальної цілісності [13, с. 69]. Проте Т. С. Цимбрівський не підтримує жодну з двох позицій.

На нашу думку, цілісність території означає її неподільність, єдність просторову й політичну. При цьому поняття територіальної цілісності можна розглядати у вузькому й широкому

сенсі. У вузькому сенсі територіальна цілісність – це характеристика території України щодо відповідності просторових параметрів (єдність, неподільність, автономність) у межах визначених кордонів. Поняття недоторканності території є більш широким, ніж поняття цілісності території у вузькому сенсі. У свою чергу поняття територіальної цілісності в широкому сенсі означає її недоторканність, неподільність, єдність як просторову, так і політичну в межах державних кордонів. У цьому випадку поняття недоторканності поглинається поняттям територіальної цілісності. Так, на думку В. П. Федорова, територіальна цілісність держави означає непорушність її кордонів і недоторканність території [1, с. 7]. Така позиція розкриває поняття територіальної цілісності в широкому сенсі.

Крім цього, Т. С. Цимбрівський зазначає, що заборону сецесії та зміни існуючих кордонів як складових елементів непорушності державної території можна розглядати як засіб забезпечення не лише недоторканності, але й цілісності державної території, а відтак цілісність і недоторканність аргументовано виступають спорідненими поняттями [13, с. 16].

На нашу думку, слід також враховувати, що обидва поняття містяться в Конституції України, тому виникає потреба їх тлумачення відповідно до Основного Закону. При цьому поняття цілісності території зустрічається в Конституції двічі. Так, ст. 2 Конституції України проголошує цілісність і недоторканність території держави в межах її кордонів, а згідно зі ст. 132 територіальний устрій нашої держави ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території [15]. Як бачимо, відповідно до ст. 2 Конституції України недоторканність і цілісність, з точки зору законодавця, належать до загальних засад функціонування (існування) нашої держави в межах існуючих кордонів. Цілісність передбачає певну єдність одиниць території держави, основу функціонування органів публічної влади й суспільства на недоторканній території. Отже, в цьому випадку йдеться про територіальну цілісність у широкому сенсі, який включає в себе політичний аспект цілісності території. Верховенство держави розповсюджується на всю її територію, тому територіальна цілісність і недоторканність як сутність суверенної території будь-якої держави, по-перше, є обов'язковими її ознаками, а по-друге, виступають гарантією верховенства держави, її суверенності та державності в цілому.

Відповідно до ст. 132 Конституції України територіальну цілісність слід розглядати як провідний, основний конституційний принцип

територіального устрою держави. Мова йде саме про територіальний устрій, а отже, слід розглядати поняття «територіальна цілісність» у вузькому сенсі. Проте такий розгляд зазначених принципів є умовним, оскільки вони мають реалізуватися системно. Закріплені у ст. 132 Конституції України принципи територіального устрою направлені на забезпечення в тому числі й принципу цілісності та недоторканності території держави (політичного аспекту територіальної цілісності). В цьому випадку принцип територіальної цілісності розглядається як складова реалізації територіальної цілісності в широкому сенсі. Так, відповідно до ст. 132 Основного Закону територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації та децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості й соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій.

Безумовно, наведені з Конституції України приклади широкого та вузького аспектів територіальної цілісності є наочним, однак дещо умовними, оскільки під час одночасної їх реалізації відмінність між ними розмивається.

З огляду на проведене дослідження зробимо такі **висновки**.

1. Поняття «територіальна цілісність» зустрічається в таких аспектах (формах): як сут-

нісна політико-просторова ознака суверенної території держави; як принцип міжнародного права; як принцип територіального устрою; як об'єкт національної безпеки України.

2. Територіальна цілісність як сутність суверенної території держави в межах її кордону по суті виступає гарантією верховенства держави, її суверенності та державності в цілому. Територіальна цілісність включає в себе два взаємозалежні елементи: 1) територіальну або просторову цілісність; 2) політичну цілісність. Отже, цілісність території означає її неподільність, автономність, єдність як просторову, так і політичну.

3. Поняття територіальної цілісності можна розглядати у вузькому й широкому сенсі. У вузькому сенсі територіальна цілісність це характеристика території України щодо відповідності просторових параметрів (єдність, неподільність, автономність) у межах визначених кордонів (наприклад, принцип єдності та цілісності як конституційний принцип територіального устрою). Поняття недоторканності території є більш широким, ніж поняття цілісності території у вузькому сенсі. Поняття територіальної цілісності в широкому сенсі означає її недоторканність, неподільність, єдність як просторову, так і політичну в межах державних кордонів. У такому випадку поняття недоторканності поглинається поняттям територіальної цілісності (наприклад, ч. 3 ст. 2 Конституції України).

Список використаних джерел

1. Федоров В. П. Обеспечение суверенитета и территориальной целостности государства / В. П. Федоров // История государства и права. – 2008. – № 14. – С. 7–9.
2. Рубашенко М. А. Співвідношення понять «територіальна цілісність» та «територіальна недоторканність» у кримінальному праві України (ст. 110 КК) / М. А. Рубашенко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2014. – Вип. 26. – С. 223–226.
3. Про основи національної безпеки України : закон України від 19 черв. 2003 р. № 964-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
4. Міжнародне право : слов.-довід. / [С. М. Перепьолкін, Т. Л. Сироїд, Л. А. Філяніна] ; за заг. ред. Т. Л. Сироїд. – Харків : Юрайт, 2014. – 408 с.
5. Дюги Л. Конституционное право. Общая теория государства. Репринтное воспроизведение издания 1908 года / Л. Дюги. – Одеса : Юрид. літ., 2005. – 958 с.
6. Гречко О. О. Принцип єдності та цілісності державної території як гарантія унітарного характеру української держави / О. О. Гречко // Право і Безпека. – 2014. – № 4 (55). – С. 12–15.
7. Конституційне право України : підруч. для студентів ВНЗ / за ред. Ю. М. Тодики, В. С. Журавського. – Київ : Ін Юре, 2002. – 544 с.
8. Погорілко В. Ф. Конституційне право України : підручник / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко ; за заг. ред. В. Ф. Погорілка. – Київ : Прецедент, 2009. – 344 с.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови : з дод. і допов. / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
10. Рубашенко М. А. Кримінальна відповідальність за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Рубашенко Микола Анатолійович. – Харків, 2015. – 24 с.
11. Буткевич О. В. Міжнародне право Стародавнього Світу / О. В. Буткевич. – Київ : Україна, 2004. – 863 с.
12. Баймуратов М. О. Міжнародне публічне право : [монографія] / М. О. Баймуратов. – Харків : Одісей, 2009. – 704 с.

13. Цимбрівський Т. С. Дотримання принципів територіальної цілісності та непорушності кордонів у міжнародному праві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Цимбрівський Тарас Степанович. – Львів, 2008. – 248 с.
14. Волова Л. И. Принцип территориальной целостности и непрекосновенности в современном международном праве / Л. И. Волова ; отв. ред. В. К. Собакин. – Ростов н/Д : Изд-во Ростов. ун-та, 1981. – 192 с.
15. Конституція України : закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.

Надійшла до редколегії 03.02.2016

НАДУТЫЙ А. В. ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЕ ЕДИНСТВО, ЦЕЛОСТНОСТЬ И НЕПРИКОСНОВЕННОСТЬ: К ВОПРОСУ О СООТНОШЕНИИ ПОНЯТИЙ

Исследованы понятие и сущность территориальной целостности. Отмечено, что понятие территориальная целостность встречается в таких аспектах: как сущностный политико-пространственный признак суверенной территории государства; как принцип международного права; как принцип территориального устройства; как объект национальной безопасности. Сделан вывод, что понятие территориальной целостности можно рассматривать в узком и широком смысле. В узком смысле территориальная целостность – это характеристика территории Украины относительно соответствия пространственных параметров (единство, неделимость, автономность) в пределах определенных границ. В широком смысле означает её неприкосновенность, неделимость, единство как пространственное, так и политическое в пределах государственных границ.

***Ключевые слова:** территориальная целостность, территориальная неприкосновенность, принцип территориальной целостности, принцип территориальной неприкосновенности, принцип территориальной целостности и единства, конституционный принцип целостности и неприкосновенности.*

NADUTYI A. V. TERRITORIAL UNITY, INTEGRITY AND INVIOABILITY: TO THE ISSUE ABOUT CORRELATION OF THE CONCEPTS

The author of this article studies the concept and essence of territorial integrity. The author notes that the concept of territorial integrity is encountered in the following aspects: the essential political and spatial feature of the sovereign territory of the state; the principle of international law; the principle of territorial system; the object of national security of Ukraine.

Territorial integrity as the essence of the sovereign territory of the state within its borders, acts as a guarantee of the rule of the state, its sovereignty and statehood in general. Territorial integrity includes two interrelated elements: first, territorial or spatial integrity and, secondly, political integrity. Thus, the integrity of the territory means its impartibility, autonomy, unity both spatial and political. It is concluded that the concept of territorial integrity can be considered both in the narrow and broad sense. In the narrow sense, the territorial integrity is characteristics of the territory of Ukraine regarding the conformity of spatial parameters (unity, impartibility, autonomy) within defined boundaries (for example, the principle of the unity and integrity as the constitutional principle of territorial system). The concept of the inviolability of the territory is broader than the concept of territorial integrity in the narrow sense.

In turn, the concept of territorial integrity in the broad sense means its inviolability, impartibility, unity both spatial and political within national borders. In this case, the notion of impartibility is absorbed by the concept of territorial integrity (e.g., p. 3 of the Art. 2 of the Constitution of Ukraine).

***Keywords:** territorial integrity, territorial inviolability, the principle of territorial integrity, the principle of territorial inviolability, the principle of territorial integrity and unity, constitutional principle of integrity and inviolability.*